

Landgraf Erna

**A szabadság, méltóság és egyenlőség mint a béke premisszái
az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában**

Budapest, 2018

Tartalom

1.Bevezetés.....	2
2.A Nyilatkozat elfogadásának történeti háttére és felépítése.....	3
3.Az emberi jogokról általában	6
4.A Nyilatkozat hatása a nemzetközi jogra és a nemzeti jogrendszerre.....	9
4.1. Nemzetközi egyezmények	9
4.2. Nemzetközi szokásjog.....	15
4.3. Nemzeti jogforrások és jogalkalmazás	17
5.Az 1. cikkben foglalt jogok tartalma és jelentősége.....	19
5.1. Szabadság	19
5.2. Egyenlő méltóság és egyenlő jog	22
6.Záró gondolatok	27

1. Bevezetés

„Ha temetővé kell tennem ezt az országot ahhoz, hogy békét teremtsék, gondolkodás nélkül meg fogom tenni.”¹ Így foglalta össze kormánypolitikáját 1971-ben Carlos Arana, volt guatemalai elnök, a közel 35 évig tartó polgárháború idején. A guatemalai társadalom elsöprő többsége az 1960-as években fellázadt a jobboldali militarista diktatúra, a kilátástalanság és depriváció ellen. Mindezek háttérében lényegében a javak szélsőségesen egyenlőtlen elosztása, vagyis azon tény állt, hogy a földtulajdonosok mindösszesen 2,1%-a rendelkezett a guatemalai termőföldek 72%-ával és a mezőgazdasági hitelek 90%-ával.² Az e kiváltság fenntartása iránti sóvárgás vezetett nagy részben a polgárháború kirobbanásához, a maja lakosság szisztematikus lemészárlásához, a három évtizeden át tartó erőszakhoz és kivégzésekhez, továbbá ahhoz, hogy Guatemalában a '90-es évek elején csupán a lakosság 14%-a volt egészségügyi ellátásra jogosult, az írástudatlanság a populáció felét, a súlyos alultápláltság pedig a guatemalaiak egyharmadát érintette.³ A történelemnek ez az apró szelete is jól illusztrálja, hogy hova vezet az ember méltósághoz és szabadsághoz való jogának negligálása, az emberek egyenlőségének teljes tagadása és az, ha a rendszerszintű megfélemlítést és emberöléseket ezreket béketeremtési törekvésnek titulálja egy államfő. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata annak bizonyítéka, hogy a nemzetközi közösség elismerte: béke nem létezhet az egyenlőtlenségek elmélyítésére, fenntartására és a méltóság csorbítására, a jogfosztásra épülő rendszerekben. A Nyilatkozat legelső mondata kiemeli, hogy „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon,”⁴ 1. cikke szerint pedig „minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.”⁵ Ezen állítások számunkra már evidenciának tűnhetnek, mégis több száz évre és megszámlálhatatlanul sok háborúra volt szükség ahhoz, hogy ezen értékeket, elveket és összefüggéseket egy széles körben támogatott nemzetközi deklarációba foglalják. Úgy vélem, a Nyilatkozat lerakta az alapköveket, amik lehetővé teszik, hogy egy napon felváltsa a Carlos Arana-féle „békepolitikát” az emberi jogok primátusa és a valódi, szilárd alapokon álló béke

¹ Garrett, Stephen A.: Models of Transitional Justice - A Comparative Analysis [Az átmeneti igazságszolgáltatás modelljei – Összehasonlító elemzés] In: International Studies Association Archive, 2000, Los Angeles, 5. oldal

² Garrett, Stephen A.: Models of Transitional Justice - A Comparative Analysis [Az átmeneti igazságszolgáltatás modelljei – Összehasonlító elemzés] In: International Studies Association Archive, 2000, Los Angeles, 5. oldal

³ Garrett, Stephen A.: Models of Transitional Justice - A Comparative Analysis [Az átmeneti igazságszolgáltatás modelljei – Összehasonlító elemzés] In: International Studies Association Archive, 2000, Los Angeles, 5. oldal

⁴ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata Preambulum

⁵ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikk

megteremtésére való elszánt törekvés. Nem kívánom leegyszerűsíteni a kérdést: nyilvánvaló, hogy az univerzális béke megteremtését nem sikerült elérnie önmagában a Nyilatkozatnak, hiszen ez rengeteg körülménytől függ – ezt támasztják alá a Guatemalában jóval a deklaráció elfogadását követően történtek is. El kell ismerni azonban, hogy azokat a kereteket megteremtette a dokumentum, amelyek között a béketeremtés valódi szándéka egyáltalán értelmezhető, ami önmagában is példátlan előrelépés. A nyilatkozat 1. cikke megkérdőjelezhetetlen közös kiindulási pontot adott minden további egyeztetéshez, változáshoz, cselekvési tervhez és jogalkotási kezdeményezéshez azoknak, akik valóban a közjót és a békét kívánják szem előtt tartani.

Pályamunkám célja a deklaráció 1. cikke jelentőségének és hatásának feltérképezése, a szabadság, méltóság és egyenlőség mibenlétének, békéhez való viszonyának, ill. ezek hiánya esetén várható társadalmi, jogi és politikai következményeknek az áttekintése. Megvizsgálom, hogy mikor, mely feltételek megléte esetén beszélhetünk a szabadsághoz, méltósághoz és egyenlőséghez való jog tényleges realizálódásáról az egyén szemszögéből, s ezek miért egyedülállóan lényegesek. Elemzem továbbá, hogy az államnak valójában mi a teendője annak érdekében, hogy megfeleljen az 1. cikk rendelkezéseinek, s miért fontos, hogy ezen elvárásoknak eleget tegyen. Mindezek során először röviden kitérek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadásának körülményeire, indokaira és az emberi jogok általános sajátosságaira, majd áttekintem a Nyilatkozat – különösen annak 1. cikkének – nemzetközi jogra, ill. nemzeti jogforrásokra és jogalkalmazói szemléletmódra gyakorolt fontosabb hatásait. Ezt követően részletesen vizsgálom a szabadság, méltóság és egyenlőség pontos tartalmát és azokat az okokat, amiért a béke nélkülözhetetlen és kizárólagos előfeltételeinek tekinthetjük e jogokat.

2. A Nyilatkozat elfogadásának történeti háttéré és felépítése

„Amikor ma délután bevittem neki a teát, megmutatta könyve borítójának tervét. Luxuskiadás elefántcsontszínű pergamenben, népi kiadás félbőrben; a borító néhány színét egyeztetettük⁶”. Így került említésre először 1924 nyarán Robert Hess levelében a történelem legvégzetesebb, sokáig „kegytárgyként kezelt⁷” könyve, a Mein Kampf. A tehetősebbek 1925. július 18-tól már elefántcsontszínű pergamenben olvashattak azokról az ideákról, amelyek kizárólag rombolást, szenvedést és addig elképzelhetetlen elnyomást és károkat okoztak az emberiségnek. Adolf Hitler

⁶ http://www.rubicon.hu/ma_files/2016_03_04.pdf Utolsó letöltés ideje: 2018. 09. 16.

⁷ http://www.rubicon.hu/ma_files/2016_03_04.pdf Utolsó letöltés ideje: 2018. 09. 16.

eszméinek térnyerése megmásíthatatlan pusztításhoz, az élehetetlen „törvényes jogtalansághoz”⁸, és egy olyan állapothoz vezetett, melyben – az Eichmann Jeruzsálemben c. könyv szerzőjének – Hannah Arendt-nek a jellemzése szerint „a jó és rossz megkülönböztetését szolgáló képesség megbomlik”⁹. Ezt az embertelen rendszert, a benne élők tragikus döntéseit és ezek jóvátehetetlen következményeit kellett mégis valamiképp jóvátenni 1945 után. A példátlan kegyetlenség példátlan megoldást követelt: a nemzetközi közösség most először pontosan rögzíteni kívánta az emberi jogok katalógusát,¹⁰ s ezek érvényre juttatását prioritásként kezdte kezelni. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának kiindulópontja, megalkotásának motivációja és a dokumentum elsődleges célja tehát – melyet vizsgálata során szem előtt kell tartanunk – annak a meghatározása, hogy mely jogokkal kell rendelkeznie valamennyi egyénnek ahhoz, hogy a társadalmon belüli egyenlőtlenségeket és az ezekből eredő konfliktusokat mérsékeljük, ill. azok békés rendezése váljon alapvetővé, s kizárjuk – vagy legalábbis a lehető legkisebbre csökkentjük – egy a II. világháborúhoz hasonló visszavonhatatlan jogtiprás esélyét. 1948. december 10-én tehát egy olyan deklaráció került kihirdetésre, ami a Mein Kampf ellenpólusának tekinthető: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az emberiségre családtként, nem pedig egymásnak alárendelt ellenséges fajok halmazaként tekint, s az elfogadást, az összetartozást, a méltósághoz való jog elidegeníthetlenségét hirdeti.

Az ENSZ Közgyűlése Eleanor Rooseveltnél elnökletével az Emberi Jogi Bizottságot bízta meg a Nyilatkozat megszövegezésével, ami lényegében az ENSZ Alapokmányban foglalt „szükségtől és félelemtől mentes élet” pontos mibenlétét volt hivatott konkretizálni.¹¹ Az Alapokmány volt az a dokumentum, „amely alapszabályként emelte az emberi jogok tiszteletben tartását, és éppen ennek kifejtésére született meg az Egyetemes Nyilatkozat.”¹² Rooseveltnél felvetette 1947 nyarán, hogy ő maga azt támogatná, ha jogi kötőerővel nem bíró nyilatkozatot készítené Bizottsága, nem pedig nemzetközi szerződést.¹³ Bár az ő elképzelése valósult meg, s a Nyilatkozathoz semmilyen végrehajtási mechanizmust nem kapcsoltak, az kötelező erő hiányában is roppant nagyhatású volt az elkövetkezendő évtizedekben, s e hatás ma is meghatározó. A IV. fejezetben ismertetem részletesen e hatásnak a jogi aspektusait, ez alapján pedig megvizsgálom, miért is mondhatjuk, hogy a Nyilatkozat egy olyan dokumentum, amit „az egyének, az államok és az emberiség

⁸ Vö.: Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog 1. Általános rész, Budapest, 2015, HVG Orac Kiadó, 63. oldal

⁹ Szilágyi-Gál Mihály: Hannah Arendt és Kertész Imre a gonosz banalitásáról, In: Beszélő, 2008/9. sz., 1. oldal

¹⁰ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: Iustum Aequum Salutare, 2009/2. sz., 55. oldal

¹¹ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: Iustum Aequum Salutare, 2009/2. sz., 57. oldal

¹² Kardos Gábor: A nemzetközi emberi jog diszkrét bája, In: Fundamentum, 1998/4. sz., 7. oldal

¹³ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: Iustum Aequum Salutare, 2009/2. sz., 60. oldal

alapvető viszonyítási pontnak tudnak tekinteni ma is.¹⁴ A deklaráció fontosságát és széleskörű támogatottságát az a ritka körülmény is bizonyítja, hogy a Nyilatkozatot ellenszavazat nélkül – bár a Szovjetunió, ill. több szocialista állam, Szaúd-Arábia és Dél-Afrika tartózkodása mellett – fogadta el a Közgyűlés.¹⁵ Ez persze nem jelenti, hogy rendelkezései maradéktalanul és egyenlő mértékben érvényesültek valamennyi államban. Kelet-Európában például csak a rendszerváltások után vált valódi és komoly kötelezettségvállalássá a Nyilatkozat elveinek és az ezekből kiinduló nemzetközi szerződéseknek a betartása, hiszen az emberi jogok biztosítására vállalt állami obligációk a demokrácia intézményrendszere nélkül nem értelmezhetőek, csupán képmutató ígéretnek.¹⁶ Épp ezért a mai napig számtalan olyan autoriter rendszer létezik, ahol az emberi jogok iránti elköteleződés elképzelhetetlen, mert az állampolgárok szabadságának, egyenlőségének és méltóságának elismerése – vagyis bármely más emberi jog biztosításának kiindulópontja – hiányzik. Ám ahogy a '80-as évek végén '90-es évek elején Kelet-Európa államaiban teret nyertek a Nyilatkozat elvei, megindult a demokratizálódás és a jogállamok kiépítése, úgy bárhol máshol is változhat, változik a fennálló rend. A változás során pedig elengedhetetlen segítséget nyújtott és nyújt majd az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, aminek felépítése is kulcsfontosságú az organikus fejlődés lépéseinek megértéséhez és ezáltal egy stabil demokrácia kiépítéséhez. A deklaráció megszövegezése során közreműködő, s munkájáért Nobel-békedíjjal is jutalmazott René Cassin a Nyilatkozatot egy görög templom bejáratához hasonlította.¹⁷ A metafora alapján a Preambulum jelenti azt a hét lépcsőfokot, amelyeken el kell indulnunk a Nyilatkozat megértése, ill. az általa meghatározott cél felé. Ezek a gondolatok a háború szörnyűségeire és az együttműködés fontosságára hívják fel a figyelmet. A templom alapzatát, minden további gondolat bázisát az 1. és 2. cikkek képezik. E két cikk az a szilárd kiindulópont, ami nélkül nem tudunk biztonsággal tovább építkezni az Alapokmányban rögzített félelemtől és szükségtől mentes élethez vezető úton. A templom oszlopait az emberi jogok egyes csoportjai (3-27. cikkek), timpanonját pedig a 28-30. cikkekben meghatározott alapvető elvek alkotják. A részek tehát egymásra épülnek, egymást feltételezik. Csak akként építhető fel a templom, azaz teremthető meg a jogállamiság és a békés együttélés, ha e sorrendet követjük, a hét lépcsőfokon elindulva. Csak egy ilyen szerves átalakulás révén működhet megfelelően, a polgárok érdekét szolgálva egy jogállam. Ez azért létfontosságú, mert az emberi jogok – amint azt a következő fejezetben

¹⁴ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: *Iustum Aequum Salutare* 2009/2. sz., 66. oldal

¹⁵ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: *Iustum Aequum Salutare* 2009/2. sz., 56. oldal

¹⁶ Szabó Máté – Haraszti Margit Katalin: Az emberi jogok fejlődésének globális és európai fordulópontjain - 1809-1948-1989-2008-2009., In: <http://www.ajbh.hu> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10., 1. oldal

¹⁷ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: *Iustum Aequum Salutare*, 2009/2.sz., 64-65. oldal

részletesebben is kifejtem – olyan jogosultságok, melyek nem csupán az állam által biztosított feltételek és állami ellenőrzés révén érvényesülnek, hanem gyakorolhatók az állammal szemben is. Ha tehát egy állam nem kíván azonosulni az 1. cikk rendelkezéseivel, s úgy véli, az egyének méltósága és szabadsága nem ér fel bizonyos államcélok megvalósításához – melyek sokkal gyorsabban és könnyedébben elérhetőek, ha a polgárokra nem emberi jogokkal rendelkező, szabad és méltóságteljes lényekként tekintünk – úgy nem fog bizonyos feltételeket megteremteni. Nem fog jogot adni a gyülekezésre, a szólásszabadságra, a vallásszabadságra, a tulajdonlásra, nem teremti meg a személyi biztonság feltételeit, be fog avatkozni az egyének magánéletébe, önkényesen letartóztat bárkit és akár az élethez való jogot is megtiporja, hiszen az állam szemszögéből hiányzik mindezek megalapozása. Márpedig „(...) az emberek csak akkor lehetnek az állam független és egyenrangú polgárai, ha jogaik vannak (...)”¹⁸, mindenekelőtt emberi jogaik.

3. Az emberi jogokról általában

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elsőként nevesítette tehát, hogy tulajdonképpen mely értékekre, elvekre kell gondolnunk, amikor az emberi jogokról és azok védelméről beszélünk. A nemzetközi jog ezen ága rendelkezik bizonyos fontos sajátosságokkal, melyek megnehezítik az e területen szabályozott jogok érvényre juttatását, és amiket fontosnak tartok előrebocsátani. Épp ezért e fejezetben röviden bemutatom az emberi jogok lényegi ismérveit és a jogág teoretikus alapjait. Ennek során Kiss János és Joseph Raz definícióit és megállapításait veszem alapul.

Mik is azok az emberi jogok? A hagyományos természetjogi megközelítés szerint azon jogosultságok, melyek közös emberi természetünkönél fogva illetnek meg mindannyiunkat.¹⁹ John Rawls alternatív megközelítésében az emberi jogok az állami szuverenitás korlátai, mivel megsértésük lehetőséget ad az állammal szembeni nemzetközi fellépésre.²⁰ James Nickel ezzel szemben olyan minimumkövetelménynek, sztenderdnek tekintti a jogok ezen csoportját, amelyek univerzálisan érvényesek.²¹ Ezek a meghatározások mind más nézőpontból tekintenek az emberi jogokra, valamennyi említésre méltó és megfelel a valóságnak, úgy vélem azonban, hogy Joseph Raz meghatározása – ami a fenti aspektusokat elegyíti – a leginkább kézzelfogható és a legpontosabb. Raz szerint az emberi jogok egyének erkölcsi jogai, melyek összekapcsolódnak

¹⁸ Kiss János: Vannak-e emberi jogaink? In: Beszélő szamizdat, 1986/16. sz. 4. oldal

¹⁹ Joseph Raz: Emberi jogok megalapozás nélkül, In: Fundamentum 2009/1. sz. 20. oldal

²⁰ Joseph Raz: Emberi jogok megalapozás nélkül, In: Fundamentum 2009/1. sz. 23. oldal

²¹ Joseph Raz: Emberi jogok megalapozás nélkül, In: Fundamentum 2009/1. sz. 26. oldal

egymással. Az egyének azonban csak akkor rendelkeznek valójában ezekkel a jogokkal, ha bizonyos társadalmi, politikai feltételek adottak, és így az állam kötelezettséget tud vállalni ezen érdekek védelmére.²² További fontos ismervük, hogy amennyiben az államban e feltételek biztosítottak és a jogi kötelezettségvállalás megtörtént, az állam nem élvez teljes mentességet a külső beavatkozással szemben a vállalt kötelezettség teljesítésének kudarca esetén,²³ mert a különböző végrehajtási és ellenőrzési mechanizmusok ennek gátat szabnak. Az oktatáshoz való jog példáján keresztül szemléltetve ez azt jelenti, hogy bár mindannyiunk közös érdeke, erkölcsi joga, hogy valamennyien hozzájussunk ismeretekhez, csak akkor rendelkezhetünk ténylegesen ezzel a joggal, ha az állam létesít iskolákat és foglalkoztat tanárokat. Ha az iskolákat egy háború a földdel tette egyenlővé, a tanárok egy része katonaként harcol, másik részük pedig menekül, vagy megsebesült, nem tehető a tankötelezettség megtartása prioritássá, vagyis az egyének valójában nem rendelkezhetnek e joggal. Azért tartom a témám szempontjából különösen relevánsnak Raz meghatározását, mert rávilágít, hogy csak meghatározott feltételek fennállása esetén beszélhetünk egyáltalán emberi jogokról. Ahogy azt korábban is hangsúlyoztam, úgy vélem, minden az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában rögzített jog megvalósulásának elsődleges feltétele – vagyis annak záloga, hogy az állam egyáltalán valódi szándéktól vezérelve kötelezettséget vállaljon e jogok érvényre juttatására – az 1. cikkben meghatározott szabadság, méltóság és egyenlőség megléte. Ezek hiányában a kötelezettségvállalás üres deklarációvá válik, és az egyének mit sem tapasztalnak az őket illető jogok létezéséből, hiszen azok az államon nem számon kérhetőek. Márpedig „a jogok, (...) a jogalany által számon kérhető kötelezettségek²⁴”, s az emberi jogok sajátja, hogy nagyon is érezhető hatással kell lenniük mindennapi életünkre, ez természetükből és lényegükből következik. Kiss János: *Vannak-e emberi jogaink?* c. írásában rámutat, hogy mi is a jelentősége annak a jogalany szempontjából, hogy a jogok per definitionem kikényszeríthetőek. Kiss szerint „pártatlan igazságszolgáltatás esetén a legszerényebb polgár is egyenlő félként áll szemben a legnagyobb hatalmasságokkal: érdekharcuk az érvek vitájává alakul át, és minden érv ugyanannyit nyom a latban, bárki adja elő, bárki mellett szóljon is²⁵”. Ez a kulcsa tehát annak, hogy a vérbosszú, a talio-elv által ösztönzött öldöklés és az erőfölényen alapuló vitarendezés az idők során viszonylag békés eljárássá, akár egyezségkötéssé válhatott. Különösen fontos e lehetőség azokban az esetekben – így az emberi jogok vonatkozásában –, amikor az egyénnel szemben egy bárki másnál nagyobb hatalmasság, maga az állam áll. Ez gyakran előfordul, hiszen az állam oldalán negatív obligációként jelentkező emberi jogok a jogalanyt épp az állammal szemben illetik meg. Ennek egyik legfontosabb példája a kínzás,

²² Joseph Raz: *Emberi jogok megalapozás nélkül*, In: *Fundamentum* 2009/1. sz. 27. oldal

²³ Joseph Raz: *Emberi jogok megalapozás nélkül*, In: *Fundamentum* 2009/1. sz. 28. oldal

²⁴ Kiss János: *Vannak-e emberi jogaink?* In: *Beszélő* szamizdat, 1986/16. sz. 3. oldal

²⁵ Kiss János: *Vannak-e emberi jogaink?* In: *Beszélő* szamizdat, 1986/16. sz. 4. oldal

embertelen és megalázó büntetés, ill. bánásmód tilalma. Ez az egyén oldalán az ezek alóli mentességhez való jogot, az állam oldalán pedig azt a kötelezettséget jelenti, hogy tartózkodik az ilyen büntetésektől és magatartásoktól akkor is, ha egyébként azok alkalmazása bűnmegelőzési, bűnüldözési céljai szempontjából előnyös lenne. Ha ilyen esetekben az állam mégsem tesz eleget a negatív obligációnak, jogsértés történik, ami okán a jogalany bíróság előtt reparációt követelhet. Mára sok helyütt alkotmányos alapelvvé vált, hogy a független bíróság előtt bármely fél egyenlő méltóságú és jogú egyén. Ennek egy emberi jogi vonatkozása az a – részben az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának hatására elfogadottá vált – nóvum, hogy ez az állam és egyén relációjában is igaz lehet. Ez azt jelenti, hogy bizonyos esetekben állam és egyén ellentétes érdekei azonos figyelmet érdemelnek, azonos horderejűek. Ennek elismerése meghatározó momentum, és az emberi jogok érvényesülésének további nélkülözhetetlen feltétele, hiszen jelzi, hogy az állampolgárok többé nem csupán a hatalommal szemben kiszolgáltatott szereplők, védtelen alattvalók, hanem olyan jogalanyok, akik jogos érdekeiket és bizonyos jogaikat érvényesíteni tudják bármilyen hatalmas entitással szemben.

Az emberi jogok elméleti alapjainak körében végül röviden kitérek arra a nézetre, mely szerint – ahogy az már korábban felmerült – az emberi jogok célja nem a gazdaságosság, hatékonyság növelése, vagy valamely társadalmi cél szolgálata, s megsértésük sem pusztán hatékonyságvesztés, vagy célszerűtlen lépés.²⁶ E jogok rendeltetésüknél fogva sokszor épp a hatékonyság ellen hatnak: olcsóbb a gazdaság igazgatása, ha a munkások nem sztrájkolhatnak, a rendőrség könnyebben harcol a bűnözés ellen, ha bárkit kínzásnak vethet alá.²⁷ Mindez azonban nem indokolhatja az emberi jogok megsértését. E jogok önmagukért köteleznek, nem a hatékonyság, vagy valamely társadalmi cél elérésének megkönnyítése legitimitásuk forrása, s ez lényegesen megkülönbözteti őket bármely más jogcsoporttól. Kiss felhívja rá a figyelmet: „nem szabad elfogadnunk az olyan érvelést, amely a kollektív jólét növekedésével igazolja az egyéni jogok megszőkítését²⁸”, vagyis a más esetekben elfogadható és racionálisnak tűnő logika nem állja ki a próbát, amikor pl. a szabadság, méltóság és jogegyenlőség kérdését vizsgáljuk. Épp ezért az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának példátlan jelentősége sem valamilyen konkrét társadalmi cél megvalósításában rejlik, hanem sokkal inkább egy szemléletmód közvetítésében, amely a Nyilatkozat elfogadása óta egyre inkább áthatja a közgondolkodást és bizonyos jogi kérdések megítélését.

²⁶ Kiss János: Vannak-e emberi jogaink? In: Beszélő szamizdat, 1986/16. sz. 6. oldal

²⁷ Kiss János: Vannak-e emberi jogaink? In: Beszélő szamizdat, 1986/16. sz. 16. oldal

²⁸ Kiss János: Vannak-e emberi jogaink? In: Beszélő szamizdat, 1986/16. sz. 17. oldal

4. A Nyilatkozat hatása a nemzetközi jogra és a nemzeti jogrendszerre

„... nagyon fontos szem előtt tartanunk e dokumentum alapvető karakterét. A Nyilatkozat nem egy nemzetközi szerződés. Nem egy jogszabály, nem teremt és nem is szándékozik jogi kötelezettséget teremteni. A Nyilatkozat az emberi jogok és szabadságok alapvető elveit rögzíti, melyeket a Közgyűlés a szavazás után ellát támogatásának pecsétjével, s melyek érvényre juttatását célként tűzi ki minden nép és nemzet számára.”²⁹ Ekként jellemezte Eleanor Roosevel a Nyilatkozatot még a szövegezés fázisában, mikor még senki nem sejtette, hogy a dokumentum jelentősége, jogi hatása messze meghaladja majd megalkotóinak várakozásait. Ebben a fejezetben e hatást vizsgálom nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Elsőként ismertetem azokat a nemzetközi szerződéseket, amelyek elfogadásához a Nyilatkozat nyitott utat, ezután pedig kitérek a deklaráció nemzetközi szokásjoggá válásának folyamatára. Végül megvizsgálom a deklaráció szerepét a nemzeti jogrendszeren belül. Ennek körében először a Nyilatkozatnak az alkotmányozás, jogszabályalkotás és jogalkalmazás során betöltött funkcióira fókuszálok.

4.1. Nemzetközi egyezmények

„A Nyilatkozat jelentősége éppen az egyetemességben áll, hiszen egyetlen olyan kérdést sem lehetett többé kizárólag belső ügynek tekinteni, ami egy nemzetközi megállapodás tárgyává vált.”³⁰ A deklaráció tehát az emberi jogokat – amellet, hogy explicite felsorolta – a nemzeti szuverenitás köréből kivéve nemzetközi szintre emelte, s azoknak a kölcsönösség elve és konszenzus alapján kívánt érvényt szerezni. Ezzel a súlyos emberi jogi jogsértések nem maradhattak tovább az államok zárt színpalák mögött játszódó „magánügyei”, hiszen egyre elfogadottabbá vált az a nézet, mely szerint e jogtiprások nemzetközi figyelmet érdemelnek, s a nemzetközi jog szabályozási körébe kell vonni őket. „A nemzetközi jogban a két világháború között általánosan elfogadott álláspont volt, hogy az emberi jogok kérdése az államok belső joghatósági körébe tartozik”,³¹ így az új megközelítés nagy előrelépést jelentett. Az emberi jogok katalógusának elkészítése és annak nemzetközi jogba ágyazása pedig utat nyitott számtalan további nemzetközi egyezmény elfogadásához, amelyek az egyes cikkek tartalmát még pontosabban, részletekbe menően fejtik ki, s amelyek már végrehajtási és ellenőrzési mechanizmusokat is kapcsolnak mindehhez. A számtalan ilyen egyezmény közül a legnagyobb

²⁹ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 318. oldal

³⁰ Szabó – Haraszti: Az emberi jogok fejlődésének globális és európai fordulópontjain - 1809-1948-1989-2008-2009., In: <http://www.ajbh.hu> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10., 2. oldal

³¹ Kardos Gábor: A nemzetközi emberi jog diszkrét bája, In: Fundamentum, 1998/4. sz. 6. oldal

hatásúakat emelem ki és mutatom be röviden az alábbiakban. Bár az egyes egyezmények más-más aspektusból közelítenek az emberi jogok szabályozásához, közös vonásuk, hogy valamennyi hozzájárul – a maga módján – a béke megteremtéséhez, hiszen a Nyilatkozat 1. cikke szemmel láthatóan tükröződik bennük.

Elsőként az 1950-ben, Rómában elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezményét emelem ki e dokumentumok közül. „Az egyezmény kidolgozóinak célja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában szereplő jogok regionális biztosítása volt.”³² Ennélfogva az európai egyezmény is ugyanarra az alapzatra épül, mint a Nyilatkozat – annak 1. és 2. cikkére. Az egyezmény egyedülálló érdeme, hogy azokhoz az emberi jogokhoz és a hozzájuk tapadó értékekhez, melyeket a Nyilatkozat kiindulópontként adott meg, kivételesen hatékony végrehajtási mechanizmust kapcsolt. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 19. cikke felállította az Emberi Jogok Európai Bíróságát, a II. rész további cikkei pedig részletesen szabályozzák annak szervezeti kérdéseit, hatáskörét és bizonyos eljárási aspektusokat (ezek az 1988-as eljárási reform során jelentős változásokon estek át).³³ E szabályok alapos vizsgálatát itt nem tartom indokoltnak, fontos azonban megemlíteni, hogy az egyezmény 34. cikke megalapozza a bíróság hatáskörét egyéni kérelmek elbírálására is, így bármely természetes személy, nem-kormányzati szervezet, ill. személyek csoportja a bírósághoz fordulhat emberi jogi jogsértés esetén (bizonyos feltételek megléte mellett).³⁴ Ez azt jelenti, hogy amennyiben bármely tagállam területén élő egyén úgy véli, hogy adott tagállam nem tesz eleget az egyezményben foglalt kötelezettségének (mely nagyrészt lefedi a Nyilatkozat rendelkezéseit), nemzetiségére való tekintet nélkül panaszt nyújthat be a bírósághoz, amely az ügyben ítéletet hozhat.³⁵ A bíróság tehát nem ajánlást, vagy javaslatot fogalmaz meg az egyedi ügyek kapcsán, hanem jogerős és végrehajtható ítéletet hoz, mely a tagállamot kötelezi. Ez az emberi jogok védelmének fejlődési folyamatában – melyet a Nyilatkozat indított el – rendkívüli előrelépést jelent. A Bíróság joggyakorlata, az egyezményes jogok egzakt értelmezése pedig további jogfejlődést eredményezett. „Az EJEB az egyezményt és az abban található fogalmakat (törvény, polgári jogi igény, büntetőügy, család, stb.) autonóm módon értelmezi, elszakítva azokat a hazai jogszabályok által nyújtott meghatározásoktól. Ha nem így tenné, az könnyen az egyezményben foglalt kötelezettségek kijátszásához vezethetne.”³⁶ A bíróság az évtizedek alatt számtalan ügy mérlegelése során foglalkozott a méltóság, szabadság és egyenlőség kérdésével is. A szabadsághoz való jog kapcsán döntött például a „modern

³² Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László: Nemzetközi Jog Budapest, 2014, Complex, 480. oldal

³³ Emberi Jogok Európai Egyezményének 11. sz. Kiegészítő jegyzőkönyve

³⁴ Emberi Jogok Európai Egyezménye 34. cikk

³⁵ <http://www.europatanacs.hu/index.php?workSpace=pages&id=45&langId=1> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

³⁶ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest, 2014, Complex, 487. oldal

rabszolgaság” megítéléséről,³⁷ az egyenlőség vonatkozásában foglalkozott a családon belüli erőszak megakadályozását – elsősorban a nők és gyermekek védelmét – célzó állami intézkedés kötelezettségének kérdésével,³⁸ a méltósághoz való jog körében pedig határozott például a HIV-fertőzött elítéltek emberi méltósággal összeegyeztethető fogvatartási körülményeinek feltételeiről.³⁹ Jól látható, milyen immanens módon kapcsolódnak ezek a ma is aktuális és továbbra is megoldatlan kérdések, ill. az ezeket érintő ügyekben hozott ítéletek a Nyilatkozat 1. cikkéhez. E rendkívül összetett jogi problémák megítélésakor az egyetlen stabil kiindulópontot az jelenti, hogy a bíróságnak az értelmezést az 1. cikkben rögzítettek megvalósításával leginkább összeegyeztethető módon kell elvégezni.

A két 1966-os ENSZ Egyezségokmány jól mutatja azt a kettősséget, ami a nyugati és a szocialista államok vezetőinek emberi jogokról alkotott felfogásában a legnagyobb diszkrpanciát jelentette, s amit már az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1948-as elfogadásakor is jelzett a szocialista államok tartózkodása. 1966-ban került elfogadásra mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: ICCPR), mind a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: ICESCR). A két dokumentum más perspektívából és eltérő hangsúlyokkal közelít – többek között – az emberi jogok kérdésköréhez. „Az egykori szocialista országoknak a Nyilatkozat elfogadásánál tanúsított vonakodása a marxizmus azon alapvető társadalomelméleti megközelítésére vezethető vissza, ami az emberi lényt nem elsősorban individuumként, hanem fajként, azaz csoportként szemlélte. A marxista ideológia a kollektív jogokat hangsúlyozta, és az anyagi szükségletek kielégítését, valamint az ehhez kötődő gazdasági és szociális jogok biztosítását és védelmét helyezte előtérbe. Ez a szemlélet jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy ezek a jogok számos nemzetközi egyezménybe is bekerültek.”⁴⁰ Így például az ICESCR megalkotása során meghatározóak voltak az egyének szociális biztonságának megteremtésére, minimális anyagi szükségleteinek kielégítésére irányuló szocialista törekvések. Mindez azonban csak lassú fejlődés útján, hosszú időn át tartó gazdasági átalakulás segítségével lehetséges. Ezzel szemben az ICCPR-ben foglalt rendelkezések – példának okáért a népek önrendelkezése, a nők egyenjogúsága, a rabszolgaság tilalma, vagy az ártatlanság

³⁷ European Court of Human Rights, Case of Siliadin v. France, Judgment of 2005, July, In: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

³⁸ European Court of Human Rights, Case of Opuz v. Turkey, Judgment of 2009, June, In: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

³⁹ European Court of Human Rights, Case of Zabelos and Others v. Greece, Judgment of 2018, May, In: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁴⁰ Szabó Máté – Haraszti Margit Katalin: Az emberi jogok fejlődésének globális és európai fordulópontjain - 1809-1948-1989-2008-2009., In: <http://www.ajbh.hu> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10., 3. oldal

vélelme⁴¹ – érvényesítésének azonnali érvényt lehetett és kellett szerezni. Mindkét egyezmény felállított szakértői bizottságokat a végrehajtás bizonyos fokú ellenőrzése érdekében, az ICCPR az Emberi Jogi Bizottságot, míg az ICESCR a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságát.⁴² Bár a két Egyezségokmány eltérő ideológiákat tükröz és az általuk rögzített jogok biztosítására csak más ütemben volt/van lehetőség, a Nyilatkozat 1. cikke mindkét dokumentumban azonos mértékben érvényesül. Bármily különbözőek is a polgári és politikai jogok, ill. a gazdasági, szociális és kulturális jogok jellemzői, a biztosításukra való igény mindkét ideológiában arra a feltételezésre épül, hogy valamennyi egyén méltósággal bíró, egyenlő jogokkal rendelkező szabad ember.

A Nyilatkozat 1. cikkében megfogalmazott egyenlő méltóság és egyenlő jog biztosítására irányuló államközi törekvések egyik fontos manifesztációja A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény (1979), amely preambulumban közvetlenül hivatkozik a Nyilatkozat 1. cikkére, mint az elfogadás fontos indokára. Az egyezményt abban a meggyőződésben fogadták el, miszerint „egy ország teljes és maradéktalan fejlődése, a világ jóléte és a béke ügye megköveteli a nőknek minden területen való teljes közreműködését, a férfiakéval egyenlő feltételek mellett.”⁴³ Az egyezmény által létrehozott CEDAW-Bizottság mint végrehajtásért felelős szerv a jelentések és egyéb releváns dokumentumok vizsgálata mellett, 1999 óta már egyéni panaszok meghallgatására is jogosult.⁴⁴ Bár az egyezménynek 189 részes állama van,⁴⁵ az ahhoz fűzött fenntartások sokszor lényegüket tekintve teljesen ellentétesek voltak az egyezmény központi elvével – a nemi hovatartozás szerinti hátrányos megkülönböztetés tilalmával –, így a célkitűzés megvalósítása komoly akadályokba ütközik. „A nemek közötti különbségeket hangsúlyosan fenntartó tradicionális iszlám jog és ítélkezési gyakorlat, a saria alkalmazhatósága érdekében fenntartást tett számos muszlim állam. Ezek a nemzetközi közösségben éles vitákat váltottak ki (...).”⁴⁶ Bár a gyakorlati megvalósulást tekintve e tény nagy akadályt jelent, az már önmagában fontos előrelépés, hogy a kérdés nemzetközi párbeszéd tárgyát képezheti. Az, hogy egy különböző kultúrákat alapvetően megosztó kérdéstről vitát lehet indítani, megvalósítja az egyenlőség mint kultúrák közötti egyenlőség eszméjét, ami szintén a Nyilatkozat által védett érték. A női egyenjogúság kitűnő példája annak, hogy a kulturális relativizmus okán

⁴¹ 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről 1. cikk, 3. cikk, 8. cikk, 14. cikk

⁴² Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog Budapest, 2014, Complex, 470. oldal

⁴³ 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről, Preambulum

⁴⁴ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest 2014, Complex, 478. oldal

⁴⁵ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁴⁶ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest, 2014, Complex, 478. oldal

mennyire nehéz bizonyos emberi jogoknak mindenütt érvényt szerezni, s hogy e nehézkes folyamat során is maradéktalanul tiszteletben kell tartani a Nyilatkozat alapértékeit. Más szóval a nők egyenjogúsága nem kényszeríthető a muszlim államokra erőszak és fegyveres konfliktusok árán, hiszen ez nem valósítana meg organikus fejlődést, épp ezért az eredménye sem lenne permanensen fenntartható.

Hasonlóképpen a Nyilatkozat 1. cikkéből indul ki az 1984-ben elfogadott, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezmény is. E dokumentum a Nyilatkozat preambuluma idézésével, ill. a méltósághoz való jog fontosságának elismerésével kezdődik: „*tekintettel arra*, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányában meghirdetett elvek értelmében az emberiség minden tagját megillető egyenlő és elidegeníthetetlen jogok elismerése a szabadság, az igazságosság és a béke alapja a világon, *elismerve*, hogy ezek a jogok az ember személyiségében rejlő méltóságból fakadnak (...).”⁴⁷ Ugyanebből indul ki az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke is, mely a kínzás tilalmát mondja ki. A méltóság kérdése e körben kulcsfontosságú, hiszen a megalázó büntetés és bánásmód legfőbb ismérve épp az, hogy bár adott bántalmazó magatartás a kínzással előidézett szenvedést nem váltja ki, a büntetés, vagy bánásmód mégis valamilyen okból eléri az emberi méltóság megsértésének küszöbét, ezért pedig megengedhetetlen. Az egyezmény az állam oldalán pozitív és negatív obligációt egyaránt teremt, mivel az köteles egyrészt aktívan fellépni az ilyen tényállást megvalósító valamennyi magatartással szemben, másrészt pedig maga is tartózkodni köteles ezek alkalmazásától, minden körülmények között. Ennek felügyelete az egyezmény által felállított 10 tagú Kínzás Elleni Bizottság feladata.⁴⁸ A kínzás tilalmának parancsa – mind a globális, mint az európai egyezményben – és így közvetve a Nyilatkozat 1. cikke hatással volt továbbá a fogyatékkal élők büntetés-végrehajtási körülményeinek javítására is, ami az egyenlőség – minden téren való – előremozdításában fontos szerepet játszik. Price Egyesült Királyság elleni ügyében például a Strasbourgi Bíróság úgy határozott, hogy „megsértették a brit hatóságok az Egyezmény 3. cikkét (kínzás tilalma) azzal, hogy a súlyosan rokkant személyt olyan körülmények között tartották fogva, ahol egészségét veszélyeztető hideg volt, az ágy keménysége vagy elérhetetlensége miatt felfekvések kialakulásának volt kitéve, s ahol csak nagy nehézségek árán tudta a WC-t használni és magát tisztán tartani.”⁴⁹ Az Egyezmény hivatkozott cikke is a méltóság mindenek feletti elismerésén alapul, melyet a Nyilatkozat 1. cikke rögzített elsőként, így a

⁴⁷ 1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről, Preambulum

⁴⁸ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest 2014, Complex, 476. oldal

⁴⁹ European Court of Human Rights, Case of Price v. the United Kingdom, Judgment of 10 July 2001, In: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

méltósághoz való jogra visszavezethető utóbbi szabályozás, kiváltképp a kínzás tilalma a Nyilatkozat által megindított és katalizált jogvédelmi fejlődés eredménye.

Végül, de nem utolsósorban kiemelném a Nyilatkozat 1. cikkének hatását a Gyermek jogairól szóló 1989-es New York-i Egyezmény kapcsán. A gyermekjogi Egyezmény a szabadsághoz, egyenlőséghez és méltósághoz való jog egyfajta kiteljesülése. Ezzel nyert elismerést teljes körűen, hogy valóban minden egyén, és nem csak a kormányok szempontjából oly jelentős választópolgárok rendelkeznek a fenti jogosultságokkal. Az Egyezmény preambuluma kiemeli, „hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányában meghirdetett eszmények, különösen a béke, az emberi méltóság, a türelmesség, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás szellemében szükséges nevelni⁵⁰” minden gyermeket. A Nyilatkozat pedig épp az Alapokmányban meghirdetett eszmények tartalmát fejt ki, így egyértelmű a kapcsolódás a deklaráció és a gyermekjogi Egyezmény között is. A preambulum ezen felül kifejezetten rögzíti, „hogy a gyermek védelmében és harmonikus fejlődésében minden egyes nép hagyományai és kulturális értékei jelentősek,”⁵¹ ezzel is hangsúlyozva az 1. cikk szerinti azonos joggal rendelkezés és egyenlőség fontosságát. A New York-i Egyezmény a gyermekek védelmének, jólétének és érdekérvényesítésének fontossága mellett felismeri azt is, hogy a Nyilatkozatban kifejtett jogosultságok csak akkor fognak maradandóan és legszélesebb körben érvényesülni, ha már a lehető legtöbben kisgyermekkorától az egymás iránti tisztelet szellemében és a szabadság értékének tudatában cseperednek fel. A Nyilatkozat 1. cikke szerinti egymás iránt testvéri szeretettel való viseltetés ugyanis nagymértékben épp ettől függ. A gyermeknevelés kérdése persze nem lehet állami kompetencia, s még kevésbé illetékes ez ügyben a nemzetközi közösség. A gyermek, szülei és az állam sajátos jogviszony-háromszögben kapcsolódnak egymáshoz. Ez egy bonyolult szabályrendszer, amely nagyon szenzitív kérdéseket szabályoz, s amelyben sajnos sokszor épp a gyermek érdekei – ugyanilyen gyakran pedig az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának eszméi – maradnak alul. Bár egy nemzetközi jogforrás nem szolgálhat feltétlenül sem nevelési útmutatóul, sem nemzeti tantervek alapjaként, hiszen nem is e célból alkották meg, mégis nagyon fontos lépés, hogy a gyermekek mint kiemelt védelmet és figyelmet igénylő jogalanyok az egyik legszélesebb körben támogatott nemzetközi egyezményben nyertek elismerést (a gyermekjogi

⁵⁰ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről Bevezetés

⁵¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről Bevezetés

Egyezményhez 196 állam csatlakozott⁵²). Amint láttuk, ezt a fontos folyamatot is a Nyilatkozat 1. cikkének elvei indították, hiszen a gyermekek jogai is csak e keretek között értelmezhetőek.

Az emberi jogok terén tehát ma már a legtöbb állam kötelezettségvállalása multilaterális egyezményekben testesül meg, ez a tény azonban nem kisebbíti a Nyilatkozat jelentőségét.⁵³ Ennek egyik oka, hogy több állam még mindig nem csatlakozott ezekhez a nemzetközi szerződésekhez, példának okáért sem a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogi Kartát, sem A nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásáról szóló egyezményt nem ratifikálta az Egyesült Államok,⁵⁴ Kuba pedig sem előbbinek, sem a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának nem részes állama.⁵⁵ Másrészt, a deklaráció tekintélyét és mai napig releváns mivoltát alátámasztja a tény, hogy valamennyi nemzetközi szerződés hivatkozik rá, preambulumban megemlékezik róla, vagy szó szerint idézi. Ez jelzi, hogy a Nyilatkozat mindmáig a „globális emberi jogi sztenderdek elsődleges forrása maradt⁵⁶”.

4.2. Nemzetközi szokásjog

Az emberi jogok nemzetközi szintre emelésének másik jelentős eredménye, hogy a Nyilatkozatban foglalt elvek, jogi kötelezettségekké alakulva immár a valamennyi államra kötelező nemzetközi szokásjog részét képezhetik. Az alábbiakban a nemzetközi szokásjog ismérveit és a szokásjoggá válás folyamatát vizsgálom röviden, majd annak jelentőségét, hogy a Nyilatkozat e szokásjogi státuszt elérte.

A Nemzetközi Bíróság Statútuma „a nemzetközi szokást, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát” veszi számba a nemzetközi jog forrásait megjelölő 38. cikkében.⁵⁷ A nemzetközi szokásjog fontos szerepet tölt be a nemzetközi jog szabályainak fejlődésében, „lehetőséget teremt ugyanis arra, hogy az államok egyedi magatartása pusztán az

⁵² https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁵³ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 289. oldal

⁵⁴ https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=iv-3&chapter=4&clang=en és https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁵⁵ https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=iv-3&chapter=4&clang=en és https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=iv-3&chapter=4&clang=en Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁵⁶ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 290. oldal

⁵⁷ a Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikk b) pont

ismétlődés útján és az abbéli meggyőződésnél fogva, miszerint valójában előírt szabályt követnek, új normát teremtsen.”⁵⁸ Másként fogalmazva, azok az elvek, melyeket a nemzetközi közösség kezdetben célokként, aspirációkként ismer el – ahogy ez a Nyilatkozatban foglaltakkal is történt –, az idő során kötelező normákká fejlődhetnek,⁵⁹ ha ezeket az államok, mint jogi kötelezettséget, egységesen és folytatólagosan követik. A Nyilatkozatot övező nemzetközi konszenzust és a deklaráció jelentőségét jól mutatja, hogy esetében a szokásjoggá válás feltételei megvalósultak. Már az elfogadásának 20. évfordulója alkalmából megfogalmazott Montreali Nyilatkozat is kiemelte, hogy a Nyilatkozat „az ENSZ Alapokmány kizárólagosan irányadó értelmezése, amely az évek során a nemzetközi szokásjog révészé vált.”⁶⁰ A még ugyanebben az évben, Teheránban megrendezett kormányközi konferencián résztvevő 84 állam kimondta, hogy „a Nyilatkozat a nemzetközi közösség valamennyi tagjára jogi kötelezettségeket ró.”⁶¹ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának megszövegezésében is részt vevő John P. Humphrey⁶² egy 1976-ban írt cikkében úgy fogalmaz, hogy „az elfogadását követő egynegyed évszázad alatt, a Nyilatkozatra oly sokszor hivatkoztak mind az Egyesült Nemzetek Szervezetének dokumentumai, mind az ENSZ-től független okmányok, hogy a jogászok szerint bármi is volt a Nyilatkozat megalkotóinak szándéka, az mint a nemzetközi szokásjog része ma valamennyi államra nézve kötelező erejű. A Nyilatkozat azzá vált, amivé néhány nemzet 1948-ban tenni akarta: az Alapokmány emberi jogi vonatkozásainak univerzálisan elismert értelmezésévé, definíciójává.”⁶³ 18 évvel később pedig a Nemzetközi Jogi Egyesület (International Law Association) állapította meg, hogy „számos, ha nem az összes Nyilatkozatban foglalt jogosultság az államok által széles körben elismert nemzetközi szokásjogi szabály.”⁶⁴

Míndez azt jelenti, hogy – többek közt – a szabadság, egyenlőség és méltóság ma olyan emberi jogok, melyek érvényre juttatását külön egyezményes megállapodás, jóváhagyás és ratifikáció nélkül is köteles (lenne) valamennyi állam biztosítani, így azok is, melyek az 1948-as elfogadásban nem vettek részt. E szokásjogi státusz kulcsfontosságú az általam vizsgált

⁵⁸ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest, 2014, Complex, 146. oldal

⁵⁹ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 319. oldal

⁶⁰ Montreal Statement of the [Nongovernmental] Assembly for Human Rights, June of 1968

⁶¹ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 323. oldal

⁶² <http://www.un.org/en/sections/universal-declaration/drafters-universal-declaration-human-rights/index.html>
Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁶³ John Humphrey: The International Bill of Rights: Scope and Implementation [A jogok nemzetközi kódexe: hatály és végrehajtás], In: William and Mary Law Review, 1976/3. sz. 529. oldal

⁶⁴ Resolution adopted by the International Law Association, In: International Law Association, Report of the Sixty-Six Conference, Buenos Aires, 1994.

jogosultságok és a Nyilatkozat egészének érvényre juttatása körében. A dokumentumnak megkérdőjelezhetetlen tekintélyt, az általa kihirdetett egyes jogoknak pedig jogilag kötelező erőt kölcsönöz, melyeknek megsértése következményekkel jár, melyekre kiterjed a nemzetközi jog szankció- és intézményrendszere, s melyek így már nem pusztán javaslatot, távoli célkitűzést, vagy törekvést jelentenek, hanem az egyének szilárd jogi alapokon álló felhatalmazását arra, hogy az e jogoktól való megfosztást ne tűrjék el.

4.3. Nemzeti jogforrások és jogalkalmazás

„A világszerte nagy számban előforduló emberi jogi jogsértések igazolják, hogy nagyon nehéz a valóságot ezen eszmékhez igazítani. Bármennyire hatékonyak is a nemzetközi eljárások, a végső felelősség és a kézzelfogható emberi jogi garanciák megteremtésének feladata az egyes nemzetek kormányait terheli.”⁶⁵ Az előző két részben láttuk, hogyan váltak a Nyilatkozat – s így az 1. cikk – rendelkezései jogi kötőerővel bíró szabályokká: a kötelező erő helyenként a nemzetközi egyezménybe foglalásból is ered, máshol pedig csak a rendelkezés szokásjogi státuszából. A Nyilatkozat rendelkezéseinek ezen új minősége kulcsfontosságú. Ez teszi ugyanis lehetővé, hogy e fejezet első mondatában „jogsértésként” hivatkozhatók azokra az esetekre, amikor egy állam megtagadja polgáraitól a méltóságot, az egyenlőséget, vagy a szabadságot. Mindez ma már kétségbevonhatatlanul jogsértés, nem pedig egy megengedhető, általános elfogadottságnak örvendő, bár esetleg népszerűtlen kormányzati döntés. Mi több, akár a legnagyobb támogatottság és népszerűség esetén sem válhat jogszerűvé egy a polgárokat szorgosorba taszító, megkülönböztetésre épülő rendszer. Bár létezhet, jogszerűvé sosem válhat a deklaráció alapján. Ez a szemléletmód a Nyilatkozat esszenciális érdeme, melyet mára minden demokratikus jogállam alkotmánya tükröz. „A Nyilatkozat számtalan alkotmányra közvetlen hatást gyakorolt. (...) nem kevesebb, mint 90 olyan nemzeti alkotmány született 1948 óta, melynek alapvető jogokra vonatkozó része a Nyilatkozat szövegét inkorporálta, de ennek hiányában is minden esetben kimutatható a Nyilatkozatnak e rendelkezésekre gyakorolt hatása.”⁶⁶ A deklaráció nem csak az alkotmányozók munkájára volt prominens hatással, hanem számtalan más nemzeti jogszabályra is. Kiemelten fontos szerepet játszott és modellértékűvé vált a jogalkotás során például „azokon a területeken, ahol sokáig elnyomó politikai rendszerek léteztek,

⁶⁵ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 292. oldal

⁶⁶ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 313. oldal

ám miután sikerrel jártak a demokrácia kiépítésére irányuló követelések, szükségszerűvé vált a nemzeti joganyag teljes revíziója, így különösen Kelet-Európában, a Szovjetunió korábbi tagállamaiban, ill. Afrikában.”⁶⁷ A Nyilatkozat nemzeti jogra gyakorolt hatása azonban nem korlátozódik kizárólag azokra a fiatal demokráciákra, amelyek területén korábban sokáig autoriter rendszerek léteztek. Így például azok között a nemzeti jogforrások között, melyekre a Nyilatkozat szignifikáns hatást gyakorolt, meg kell említenünk a Jogok és Szabadságok Kanadai Chartáját. „A Charta szinte minden cikke (...) szorosabb vagy távolabbi kapcsolatban áll egyrészt a nemzetközi emberi jogok előmozdítását célzó eszközök terjedelmes hálózatával, másrészt pedig a nemzetközi jog emberi jogokra vonatkozó általános elveivel és szokásjogi szabályaival”,⁶⁸ utóbbi révén pedig a Nyilatkozattal.

Bár az alkotmányos rendelkezések és a jogszabályi környezet kétségkívül fontos kereteket adnak a jogvédelemnek, leginkább mégis a végrehajtó hatalom befolyásolja az emberi jogok tényleges érvényesülését, „mivel a közigazgatási politika tudja a legjelentősebben javítani, ill. hátráltatni e normák érvényesülését”⁶⁹ (is). E tényre utal a fejezet elején hivatkozott idézet is, és ezzel van összefüggésben az a korábban (III. fejezet) említett tény is, mely szerint az emberi jogok érvényesülésének a hétköznapiakban az egyének által nagyon is érezhetőnek kell lenniük. Így például a Magyar Népköztársaság 1949-es Alkotmányának 3. §-a rögzítette: „a Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember kizsákmányolásának minden formája ellen (...)”⁷⁰ A végrehajtó hatalom döntései, különösen például az Államvédelmi Hatóság tevékenysége azonban erőteljesen a magyar nép szabadságának és hatalmának alkotmányos szinten biztosított elvei ellen hatottak az egyéni tapasztalat szintjén. A példával azt kívánom demonstrálni, hogy amíg az emberi jogok csak az egyéntől távoli szinten, valamely pátoz részeként és csakis írásban nyernek elismerést, addig valójában a legkevésbé sincsenek biztosítva (mi sem jobb példa erre, mint, hogy maga „Ceausescu is publikált könyvet az emberi jogokról”).⁷¹ Az emberi jogok érvényesítése nem akkor valósul meg, amikor egy szűk réteg megemlékezik elvek szintjén a demokrácia fontosságáról, s e jogokról, egy csupán kevesek által olvasott jogforrásban. Ez persze egy fontos kiindulópont, de maga a

⁶⁷ Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 315. oldal

Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 315. oldal

Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 316. oldal

⁷⁰ 1949. évi XX. törvény A Magyar Népköztársaság Alkotmány, 3. §

⁷¹ Kardos Gábor: A nemzetközi emberi jog diszkrét bája, In: Fundamentum, 1998/4. sz. 5. oldal

megvalósulás ennél sokkal praktikusabb és hétköznapibb, ugyanakkor sokkal komplexebb. Erre utal Ulrich Beck szociológus, amikor úgy fogalmaz „(...) lakás nélkül nincs munka. Munka nélkül nincs lakás. Munka és lakás nélkül nincs demokrácia.”⁷² Egy állam emberi jogok iránti elkötelezettségét (egy adott időpillanatban) tehát sokkal jobban reflektálják például a kormány hajléktalanpolitikája körében elfogadott alacsonyszintű, gyakorlati kérdéseket rendező jogforrásai, és azok a konkrét közigazgatási intézkedések, melyek ténylegesen hatással vannak az érintettek életére, mint az, hogy adott állam alkotmánya ünnepélyes hangvételben – és egyébként sokak számára nehezen, vagy abszolút nem érthető módon – miként vélekedik a munkához való jogról mint alapvető jogról. Ezek az alkotmányos rendelkezések sokszor oly mértékben absztraháltak, hogy egy-egy jogosultság pontos mibenléte csak az Alkotmánybíróságok gyakorlatának ismeretében írható körül – ha egyáltalán körülírható. Épp emiatt a Nyilatkozat nemzeti jogban betöltött másik fontos funkciója, hogy nem csak a kormányzati döntések meghozatala során ad támpontot, hanem a bírói jogértelmezés mankójául is szolgál.⁷³ Az 1. cikk így keretet nyújt a nemzeti emberi jogi tárgyú rendelkezések értelmezése során is. De hogyan kell értelmeznünk magát a keretet?

5. Az 1. cikkben foglalt jogok tartalma és jelentősége

Az előzőekben láthattuk, hogy az 1. cikk – vagyis a méltóság, egyenlőség és szabadság eszméjének – jogi hatása vitathatatlanul számottevő. De vajon mi kell ahhoz, hogy az egyén szabad lehessen? Mitől érzi valaki, hogy méltósággal rendelkezik, s létezhet-e egyenlőség méltóság nélkül? Egyáltalán miért olyan fontos, hogy mindez ma már számtalan nemzetközi egyezmény alapja, a nemzetközi szokásjog része, nemzeti alkotmányok és egyéb nemzeti jogszabályi rendelkezések kiindulópontja, ill. bíróságok jogértelmező tevékenységének segítője? E fejezetben ezeket a kérdéseket kíséreltem meg megválaszolni.

5.1. Szabadság

Az egyén szabad, ha reálisan rendelkezik azzal a lehetőséggel, képességgel, hogy olyan életet éljen, melyet jó okkal értékesnek tart.⁷⁴ Ez Amartya Sen Nobel-díjas közgazdász szabadság-

⁷² Ulrich Beck: *Mi a globalizáció?* Szeged, 2005, Belvedere Meridionale, 164. oldal

⁷³ Hurst Hannum: *The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law* [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995, 298. oldal

⁷⁴ Amartya Sen: *A fejlődés mint szabadság*, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 40. oldal

definíciója, amiről úgy vélem, teljes körűen és pontosan adja vissza a Nyilatkozat 1. cikkében foglalt szabadsághoz való jog mai tartalmát. Sen azt állítja, a fejlődés nem azonos a modernizálódással, iparosodással, technológiai innovációval, vagy a GNP növekedéssel: a fejlődés szerinte a ténylegesen élvezett szabadság fokozatos bővülése.⁷⁵ „A fejlődéshez meg kell szüntetni a szabadsághiány főbb forrásait: a szegénységet és a zsarnokságot, a szűkös gazdasági lehetőségeket és a társadalmi lehetőségek szisztematikus megvonását, a közintézmények elhanyagolását és az elnyomó államok intoleranciáját vagy túlkapásait.”⁷⁶ De mi történik, ha mindezt nem szüntetjük meg?

A szabadsághoz való jog jelentése, tartalma a történelem során folyamatosan változott. Kezdetben a szabadság a más uralma, tulajdonlása alóli mentességet mint személyes kiváltságot jelölte, majd a XVIII. századi nyugati filozófiában egyre elfogadottabbá vált a nézet, miszerint ez a fajta szabadság sokkal inkább természetes állapot, az embert természeténél fogva megillető jog, mint kiváltság. A dekolonizáció idején a volt gyarmatokon élőknek a szabadság elsősorban az önrendelkezési jogot, a független, önálló állam megalapításának jogát jelentette. Ezek a nézetek a fejlődés különböző lépcsőfokai, hiszen mind nagyobb szabadságot biztosítanak az egyénnek. A felsorolt szabadság-definíciók ma is fontos értékeket képviselnek és nagy jelentőségűek – ezért válhatott például a rabszolga-kereskedelem tilalma a nemzetközi jus cogens részévé⁷⁷ –, mégsem elégedhetünk meg napjainkban csupán a bennük foglalt célok elérésével. A rabszolgaságtól és gyarmati elnyomástól mentes élet csupán a szabad élet kiindulópontja, nem pedig annak lényegbeli megvalósulása. Ennél fogva úgy vélem, a Nyilatkozat 1. cikkének azon fordulata, miszerint „minden emberi lény szabadon születik”⁷⁸ ma nem csupán a más személy elnyomása alóli mentességhez való jogot jelenti, hanem azt is, hogy az egyénnek ténylegesen képesnek kell lennie saját sorsa hatékony alakítására.⁷⁹ Ehhez Sen szerint ötféle szabadságra van szükség: politikai szabadságjogokra, gazdasági lehetőségekre, szociális lehetőségekre, átláthatósági garanciákra és létbiztonságra.⁸⁰ Ha ezek a javak nem állnak az egyén rendelkezésére, úgy nincs valódi döntéshelyzetben saját élete kialakítása során, szabadsághoz való joga nem teljesezhet ki. A szegénység és depriváció e megvilágításban nem csupán alacsony jövedelmet jelentenek, hanem az alapvető lehetőségek hiányát is.⁸¹ Mindez arra utal, hogy amikor egy állam azon kötelezettségéről beszélünk, miszerint polgárai szabadságát biztosítania kell, ez alatt nem csupán

⁷⁵ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 19. oldal

⁷⁶ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 20. oldal

⁷⁷ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki: Nemzetközi Jog, Budapest, 2014, Complex, 164. oldal

⁷⁸ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1. cikk

⁷⁹ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 31. oldal

⁸⁰ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 30. oldal

⁸¹ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 41. oldal

azt kell értenünk, hogy az államnak a diktatúra kiépítésétől tartózkodnia kell. A jogállamokban is jelen lévő folyamatos és súlyos nélkülözés kizárja a valódi szabadságot, és együtt létezhet például a jogorvoslathoz és tulajdonhoz való jog széleskörű biztosításával, melyek a szabadság fontos elemei, jelentőségük azonban viszonylag csekélynek tűnik azok szemében, akik nap mint nap éheznek.⁸² A szabadság biztosítása alatt tehát azt is értenünk kell, hogy adott állam munkahelyeket teremt, mi több, felszámolva a röghöz kötést megteremti a munkahelyváltás szabadságának reális lehetőségét, biztosítja azt az infrastruktúrát, amivel a színvonalas oktatás – mint az érdemi politikai részvétel fontos előfeltétele – elérhetővé válik mindenki számára, társadalombiztosítási- és szociális támogatási rendszere hatékonyan működik és valódi biztonsági hálót feszít ki a rászorulóknak alá, megteremti a létbiztonság feltételeit, vagy legalább ezekre a lehető leghatékonyabb módon törekszik. A szabadság lehetőség, aminek megléte vagy hiánya nagyon is gyakorlatias körülményektől és számtalan állami feladatvállalástól függ. Persze e lehetőség eleve kizárt azokban az autoriter rendszerekben, melyekben a fentebb felsorolt javak megteremtésére való törekvés csírája is hiányzik. A történelem azonban megannyiszor igazolta, hogy az ilyen rendszerek nem tarthatók fenn permanensen, mindig instabilak, épp ezért van szükség erőszakra bennük a hatalmi pozíciók megőrzéséhez. Békés keretek között soha nem lesz megvalósítható és fenntartható egy olyan berendezkedés, ami teljességgel figyelmen kívül hagyja polgárainak legfőbb érdekeit, kiváltképp a szabadsághoz való jog különböző aspektusait. A lakosok egy idő elteltével erre az elemi jogtól való megfosztásra csak az agresszió eszközével tudnak majd reagálni, erre pedig a hatalom megfélemlítéssel felel. Más eszköze nincs: arról nem tudja racionálisan meggyőzni a benne élőket, hogy a fennálló rend számukra is előnyös. Egy ilyen rendszerben a haszonélvezők szűk körén kívül senki nem képes a saját maga által értékesnek tartott élet kialakítására, ez a fajta céltalanság és kiszolgáltatottság pedig nem pusztán előnytelen, hanem az emberi természet számára elviselhetetlen. Az is lehet, hogy az egyének lázadása, agressziója nem adott kormány, vagy vezető ellen irányul, de valamilyen módon mindenképpen megnyilvánul. Ezt a folyamatot a munkanélküliség hétköznapi példájára levetítve kísérlem meg illusztrálni. Az európai társadalombiztosítási rendszerek többnyire kielégítően pótolják a kieső munkajövedelmet, a munkanélküli egyén mégis hátrányosabb helyzetben van, mint foglalkoztatott polgártársai. Ennek oka, hogy a munkanélküliség csökkenti a szabadságot, ugyanis „(...) ahhoz vezet, hogy az ember elveszíti önállóságát, önbizalmát, lelki és fizikai egészségét,”⁸³ kirekesztettnek érzi magát. Mindez az érintettben – érthető módon – frusztrációt generál, melytől muszáj valahogy – akár agresszív cselekmények árán – szabadulnia, ill. ami miatt mások problémáival szemben könnyebben válik közönyössé, mint azok, akik társadalmilag megbecsült munkát végeznek és

⁸² Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 111. oldal

⁸³ Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó, 41. oldal

függetlennek, sikeresnek érzik magukat (ez persze csupán egy tendencia, nem minden esetben történik így). Ha egy elnyomástól mentesen, Európában, megfelelően működő társadalombiztosítási rendszerben, viszonylag jó körülmények között élő munkanélküli személy számára is frusztrációt okoz a relatíve kisfokú szabadságcsökkenés élménye, könnyű belátni, milyen mélyen agresszív cselekedetekhez vezet a teljes megfosztottság, kilátástalanság, védtelenség és eredménytelenség mindennapos átélése. Az autoriter rendszerek sajátja pedig, hogy mindezt – amennyiben a fennálló rend ellen irányul – nem hagyják büntetlenül. Mindaddig, amíg egy államban a hatalom önmagáért létezik, annak megtartása a legfőbb célkitűzés, és csak a hatalom birtokosai élhetnek önmaguk számára értékes életet, a békének nincs helye. A zsarnokság felszámolása után, a mindannyiunk érdekeit szem előtt tartó jogállamban már létezhet béke, azonban csak akkor, ha az állam igyekszik sikerrel felszámolni a szegénységet, a részvételi lehetőségek hiányát, ezek okait, ill. saját és lakosai intoleranciáját. Egy ilyen rendszer tud csak stabilan működni, a stabilitás állapotában pedig nincs szükség erőszakra egyik oldalon sem, hisz nem kell az erőviszonyokat helyrebillenteni.

A Nyilatkozat elvitathatatlan érdeme, hogy mindezt felismerve a stabilitást és a békét, mint legfőbb értéket tűzte ki célul, és a szabadsághiány felszámolását tette meg mindezek – egyik – kiindulópontjává, megvalósítva ezzel Sen fejlődés-fogalmának legmagasabb szintjét. Ez az értékrend a Nyilatkozat hatására lassanként a nemzetközi jog és a nemzeti jogrendszerek részévé vált, mind nagyobb lehetőséget teremtve arra, hogy mindez ne csupán eszme, hanem valóság lehessen, s a hatalom ne önmagáért, hanem mások szolgálatában létezzen.

5.2. Egyenlő méltóság és egyenlő jog

A méltósághoz való jog egyrészt kifejezi, hogy létezik „(..) az egyéni önrendelkezésnek egy mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany maradhat, és nem válik eszközzé vagy tárggyá. (...) A méltósághoz való jog másik funkciója az egyenlőség biztosítása.”⁸⁴ Dr. Sólyom László jól ismert és széles körben elfogadott méltóság-meghatározásából kitűnik, hogy milyen szoros kapcsolat áll fenn a méltósághoz való jog és az egyenlőség között. Sólyom a jogegyenlőséget egyenesen a méltósághoz való jog érvényesülésének egyik következményeként határozza meg. Létezhet-e mégis egyik a másik nélkül?

Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 1896-ban a Plessy v. Ferguson ügy elbírálása során e kérdésre igennel válaszolt, a döntéssel precedenst teremtve. Az ítélet a faji alapú

⁸⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye

szegregációt alkotmányossá – a jogegyenlőséget kimondó 14. alkotmánykiegészítéssel összeegyeztethetőnek – nyilvánította, így kezdődött meg az 'elkülönített, de egyenlő' (equal but separate) elvének korszaka Amerikában.⁸⁵ A precedens lényegében jogalapot teremtett az afroamerikai és a fehér lakosság teljes szegregációjának megkezdésére tömegközlekedési eszközökön, iskolákban, kórházakban, könyvtárakban és valamennyi közintézményben. Mindemellett a bíróság kimondta, hogy a szegregációtól eltekintve, a törvény előtt egyenlő joggal rendelkezik és az alapján azonos védelmet élvez børszínére való tekintet nélkül mindenki.⁸⁶ Ezzel közel hatvan évre egy olyan berendezkedés alakult ki az Egyesült Államokban, amely a jogegyenlőség kérdését a méltósághoz való jogtól teljesen elkülönítve kezelte, azt állítva, hogy formálisan azonos feltételek biztosítása esetén az egyenlőség elve nem sérül, mit sem törődve az egyéni önrendelkezés fontosságával. Ennek a súlyosan jogtipró állapotnak és elfogadhatatlanul torz érvelésnek a Brown v. Board of Education ügyben hozott ítélet vetett véget 1954-ben. A Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke, Earl Warren kijelentette: „ha egyenlő védelemről beszélünk, ezt is kell értenünk alatta (...) Az 'elkülönített, de egyenlő' doktrínája kizárólag azon a premisszán alapul, hogy a fekete lakosság a fehérek alárendeltje (...) Épp ezért egyhangúlag megállapítjuk, hogy az 'elkülönített, de egyenlő' doktrínájának nincs helye jogrendszerünkben. Az elkülönített iskolarendszer természeténél fogva az egyenlőtlenségen alapul.”⁸⁷ A szegregáció kizárja a jogegyenlőséget, hisz súlyosan és racionálisan nem igazolható módon korlátoz: megfoszt a valódi önrendelkezés lehetőségétől, ezáltal pedig a méltóságtól is, ami emberi mivoltunk lényege. E két jogosultság immár a világ egyik vezető hatalmának jogrendszerében is elválaszthatatlanul összetartozik. A Brown v. Board of Education ügyben hozott ítélet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata által inspirált, az emberi jogok primátusát hirdető közegben született, s ha közvetve is, a döntésre hatással lehetett a közegyetértésnek örvendő ENSZ deklaráció és az általa megtestesített elvárás rendszer – melynek sarkalatos pontja épp annak megelőzése, hogy a faji megkülönböztetés és annak végzetes következményei a II. világháborúéhoz hasonló jóvátehetetlen károkat okozzanak.

Amerikával ellentétben Dél-Afrikában az intézményesített szegregációnak nem egy Legfelsőbb Bírósági döntés vetett véget, hanem a több évtizeden át tartó apartheid⁸⁸ rezsim végén

⁸⁵ <https://www.britannica.com/event/Plessy-v-Ferguson-1896> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁸⁶ <https://www.loc.gov/item/usrep163537/> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁸⁷ <https://www.sagu.edu/thoughthub/the-legal-cases-that-abolished-separate-but-equal-doctrine> Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁸⁸ Nemzetközi egyezmény az apartheid bűncselekmények leküzdésére és megbüntetésére, 2. cikk: „Az Egyezmény alkalmazása szempontjából az apartheid bűncselekmények kifejezésen, amely magában foglalja a faji elkülönítésnek és megkülönböztetésnek ahhoz hasonló politikáját és gyakorlatát is, amelyet Dél-Afrikában gyakorolnak, az emberek valamely faji csoportja által az emberek egy másik faji csoportja feletti uralom megszerzése és fenntartása, illetőleg a másik faji csoport rendszeres elnyomása céljából elkövetett következő embertelen cselekményeket kell érteni ...”

Nelson Mandela 1994-es hatalomra jutása.⁸⁹ A dél-afrikai apartheid a történelem egy megrázó példája annak illusztrálására, hogy mit eredményez, ha egy állam saját lakosságát szisztematikusan megfosztja a méltósághoz és egyenlőséghez való jogtól, teljes mértékben figyelmen kívül hagyva a Nyilatkozat 1. cikkének rendelkezéseit. A méltóság „oszthatatlan és redukálhatatlan, az emberi státusz minimális feltétele, amely egyetlen embertől sem vehető el.”⁹⁰ Ha a törvényhozás és a végrehajtó hatalom tevékenysége egy államban épp arra irányul, hogy e feltételtől bizonyos csoportokat megfoszson, úgy valóban emberhez nem méltó, az emberi státusz minimumával összeegyeztethetetlen állapot jön létre, ami végeredményben valamennyi résztvevőnek szenvedést okoz, s ami soha nem lehet legitim. „Az emberi méltóság jog feletti érték”,⁹¹ vagyis a jogalkotó elismerésétől függetlenül létező erkölcsi jog, amit nem semmisít meg semmilyen állami akarat. Bár a dél-afrikai apartheid rezsim a Nyilatkozat elfogadását követően létezett, ez a legkevésbé sem jelenti, hogy a deklaráció és 1. cikke nem voltak hatással a világ e sarkára. Az apartheid korszakát követően 1996-ban Dél-Afrika új Alkotmányt fogadott el, aminek elsődleges célja „az egyenlőségen alapuló új rend” megteremtése volt.⁹² Ennek során a Nyilatkozat 1. cikkét az alkotmányozók kiindulópontnak tekintették: a 9. cikk részletesen foglalkozik az egyenlő méltóság és egyenlő jog biztosításának kérdésével.⁹³ Ez jól mutatja a Nyilatkozatnak azt a – már korábban említett – szerepét, mely szerint a rendszerváltozásokat követően, a korábbi joganyag revíziója során segítséget nyújt a fiatal demokráciák talpra állásához akár évtizedekkel elfogadása után is. Mandela a korábbi súlyos emberi jogi jogsértések elkövetőinek elszámoltatása során is a Nyilatkozat elvei szerint kívánt eljárni, ez a hozzáállás tette lehetővé a társadalmi szolidaritás és megbocsátás alapjain álló köztársaság kiépítését, a továbblépést. A ténymegállapító és békéltető bizottság (Truth and Reconciliation Commission, a továbbiakban: TRC) létrehozásával a felelősségre vonás során is megőrizhette, ill. visszanyerhette minden szereplő a méltóságát, azok is, akik a korábbi rendszer haszonélvezőiként bűnelkövetők voltak.⁹⁴ A TRC munkájának célja egyrészt az volt, hogy az apartheid korszakában történekről hiteles információk kerüljenek nyilvánosságra és e cselekmények váljanak történelmileg dokumentálhatóvá. A meghallgatások középpontjában az életben maradt áldozatok álltak: a fő célkitűzés nem az elkövetők megalázása, sokkal inkább az áldozatok méltóságának maradéktalan elismerése, és az államba vetett bizalmukhoz vezető úton való elindulás volt. Másrészt a TRC feladata volt felelősségre vonni az

⁸⁹ http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_apartheid_del_afrikaban/ Utolsó letöltés ideje: 2018. 10. 10.

⁹⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye

⁹¹ Dr. Barcsi Tamás: Az emberi méltóság filozófiája - PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011, 143. oldal

⁹² Evadné Grant: Justice and Equality [Igazság és egyenlőség], In: Human Rights Law Review, Oxford University Press 2007/7. sz. 315. oldal

⁹³ Evadné Grant: Justice and Equality [Igazság és egyenlőség], In: Human Rights Law Review, Oxford University Press 2007/7. sz. 315. oldal

⁹⁴ Garrett, Stephen A.: Models of Transitional Justice - A Comparative Analysis [Az átmeneti igazságszolgáltatás modelljei – Összehasonlító elemzés] In: International Studies Association Archive, 2000, Los Angeles, 6. oldal

emberi jogi jogsértések elkövetőit azok sanyargatása, kínzása, velük szembeni bosszú, véres megtorlás alkalmazása nélkül, elismerve méltóságához való jogukat.⁹⁵ A TRC működésére vonatkozó valamennyi szabály egyetlen célnak volt alárendelve: a stabil béke megteremtésének. Épp ezért a XX. század második felének egyik legnehezebb megbékélési és felelősségre vonási folyamatában a békét mint legfőbb értéket elismerő Nyilatkozat elvei, különösen az érdemektől függetlenül valamennyi embert megillető méltóságához való jog, és az ez által biztosított egyenlőség fontossága tükröződnek vissza.

Az, hogy a Nyilatkozat az elfogadását követő ötven évvel, a nyugati filozófiától és európai kultúrától távol, egy több évtizeden át húzódó bonyolult konfliktus megoldásában támpontként szolgált, jól bizonyítja egyetemességét. Az pedig, hogy a méltóságához és egyenlőséghez való jog érvényesülése valóban segítséget tudott nyújtani egy elnyomó rezsim hatékony elszámoltatásában, s egy jogállam kiépítéséhez szükséges alapzat lerakásában, igazolja, hogy a Nyilatkozat 1. cikke a mai napig releváns, alapvető viszonyítási pont. Milyen szerepet tölt be azonban a már fejlett jogállamokban?

Ahogy a szabadsághoz való jog vizsgálata során nem tekinthettük a rabszolgaság, ill. hűbériség felszámolását az e joghoz fűződő állami kötelezettségek maximális teljesítésének, úgy a méltóság és egyenlőség kérdésében sem elégedhetünk meg azzal, ha adott államvezetés csupán tartózkodik egy apartheid rezsim kiépítésétől és a rendszerszintű faji elkülönítéstől. Az egyenlő méltóság és egyenlő jog valódi érvényesüléséhez ennél sokkalta aktívabb állami szerepvállalásra és számtalan részjogosítvány garantálására van szükség. Európa ma egyik legstabilabb – több állam, így például Magyarország jogrendszere által is modellértékűnek tekintett – jogállamának Alaptörvénye, a német Grundgesetz az 1. § (1)-ban rögzít az emberi méltóság sérthetetlenségét, a Nyilatkozat 1. cikkéhez hasonlóan.⁹⁶ A német Alkotmánybíróság, a Bundesverfassungsgericht – a Nyilatkozat alapját képező – emberi méltóság primátusának szellemében alkotta meg, s ebből vezette le „a teljes személyiségvédelem rendszerét, amely kiterjed a személyiség szférájának külső és belső területére egyaránt. A külső terület az egyén cselekvési szabadságának védelmét jelenti: az ember bármit megtehet, ami nem sérti mások jogait vagy a társadalmi rendet. A belső terület a személyes szféra védelmét biztosítja.”⁹⁷ A teljes személyiségvédelem rendszere – mely ma már a méltóság értelmezésének széles körben elfogadott formája – sokkal több, mint a szegregációtól való mentesség joga: megába foglalja „az információs önrendelkezési jogot, a becsület védelméhez és a jó hírnévhez való jogot, az identitás, az önmeghatározás szabadságát és a testi

⁹⁵ Nir Eisikovits: Transitional Justice [Átmeneti igazságszolgáltatás], In: Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2009, 14. oldal

⁹⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland Art 1. (1)

⁹⁷ Dr. Barcsi Tamás: Az emberi méltóság filozófiája - PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011, 142. oldal

integritáshoz való jogot.”⁹⁸ Mindemellett a magyar Alkotmánybíróság és Sólyom László meghatározásához hasonlóan, az emberi méltósághoz való jogot a német alkotmánybírósági gyakorlatban is az egyenlőség és a diszkrimináció-tilalom alapjaként értelmezik.⁹⁹ Jól látható, hogy a méltóság mint anyajog – és az abból eredő egyenlőség – számtalan további olyan jogosultságot foglalnak magukba, melyek mindennapi életünkben nagyon is gyakorlatias módon jelennek meg. Bármily érinthetetlen és magasztos eszme is a méltóság fogalma, ha egy jogállam valóban megteremti érvényesülésének feltételeit, többé nem lehet egy távoli és megfoghatatlan idea a benne élők számára: kézzelfoghatóvá és természetessé kell váljon. Természetessé kell váljon, hogy a halálbüntetés a méltósággal összeegyeztethetetlen és tilos, a rendvédelmi szervek nem vethetnek alá senkit kínzásnak, egy közigazgatási szerv sem figyelhet meg, tartóztathat le senkit törvényes indok nélkül, a gyülekezési joggal lehet és kell élni, véleményt nyilváníthatunk, személyes adataink védelméhez jogunk van, vallásunkat szabadon megválaszthatjuk, jogunk van a félelem nélküli önmegvalósításhoz. Mindezek lehetősége nem az állam engedélyétől és a hatályos törvényi szabályozástól függ, hanem az emberi mivolt érinthetetlen lényegéből, a méltóságunkból ered (persze alkotmányos korlátozásuk szabályai jelen vannak minden jogrendszerben, lehetőségük azonban legitim módon nem zárható ki eleve). A Nyilatkozat 1. cikkének elvei és az általa hirdetett egyenlő méltóság és jog akkor teljeseznek ki, ha az állam olyan szabályozást és légkört teremt, amiben a méltósághoz való jog részjogosítványai, s ezek gyakorlásának lehetősége az államban élő egyének számára világossá és természetessé válnak. A méltóságot tisztelő, sőt üdvözlő rendszerben nincs szükség sem önvédelemre, sem lázadásra, s így elnyomásra és erőszakra sem a hatalom fenntartásához.

A Nyilatkozat, bár az egyenlő méltóság és egyenlő jog definícióját nem tartalmazta, azáltal, hogy e két elválaszthatatlanul összefonódó jogot minden más jogosultság kiindulópontjának tette meg – a szabadság mellett – az 1. cikkben, utat nyitott tartalmuk későbbi kibontásához. Rámutatott, hogy ezek értelmezésre szoruló központi fogalmak, melyekre jogokként kell tekintetnünk, még hozzá mindenek felett álló egyetemes emberi jogokként. A deklaráció elfogadása óta, azokban jogállamokban, ahol a méltóság és részjogosítványai elismerést nyertek, az idő bebizonyította, hogy valóban „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját (...).”¹⁰⁰ Az 1. cikk által kitűzött cél akkor valósul majd meg maradéktalanul, ha a méltóság, egyenlőség és szabadság alapzatán álló béke természetes állapottá, a világ minden részén megingathatatlanul stabilá válik. Az ehhez vezető úton – a Nyilatkozat által megindított fejlődési

⁹⁸ Dr. Barcsi Tamás: Az emberi méltóság filozófiája - PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011, 142. oldal

⁹⁹ Dr. Barcsi Tamás: Az emberi méltóság filozófiája - PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011, 142. oldal

¹⁰⁰ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, Preambulum

folyamat során –, az Alkotmánybíróságok elé kerülő ügyek egyre kevésbé érintik a faji elkülönítés és bizonyos csoportok rendszerszintű szegregációjának megítélését, s egyre inkább az egyéni panaszok és jogsérelmek felé fordulnak, kibontva az egyes részjogosítványok pontos tartalmát is, amit a fejlődés kimagasló jeleként értékelhetünk.

6. Záró gondolatok

„Az igazságosság az arra való állandó és örökös törekvés, hogy mindenkinek megadjuk azt, ami őt megilleti.”¹⁰¹ A jog pedig lényegileg az igazságosságból származik, a kettő egymástól elválaszthatatlan.¹⁰² E gondolatok az i. sz. 170 körül született Domitius Ulpianustól, az öt római remekjogász egyikétől származnak. Úgy vélem az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának érdeme, hogy meghatározta és idővel jogi keretek közé illesztette, melyek azok a jogok, melyek „megadására” az államnak állandóan és örökösen törekednie kell, hisz ezek mindannyiunkat megilletnek. Mióta a jog koncepciója létezik, a jogászok és jogtudósok abból indultak ki, hogy a jognak az igazságosságból kell származnia, azt kell szolgálnia. A Nyilatkozat a történelem azon kiemelkedő dokumentumainak egyike, amelynek minden betűje az igazságosság szolgálatában áll. A jog az ember miatt és az emberért létezik, a Nyilatkozat pedig az emberhez méltó élet és emberség megteremtéséért jött létre, ami csak a béke állapotában létezhet. A Nyilatkozat célja, hogy a béke megteremtésével valóban mindenkinek megadasson, ami őt megilleti: szabadság, méltóság és egyenlőség. Bár napjainkban messze járunk e cél elérésétől, az, hogy mindezt elérendő és fontos célként tekinthetünk, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának és megalkotóinak érdeme. Ahogy korábban említettem, a Nyilatkozatot a Mein Kampf ellenpólusának tekinthetjük. A Hitler művében megfogalmazott elvek aprólékos követése és a beljük vetett abszolút hit rombolást, szenvedést, halált és óriási veszteségeket hozott. Ha a Nyilatkozat rendelkezéseit és eszméit követjük, kölcsönös megértést, oltalmat, jólétet, biztonságot és békét nyerünk. Mivel a Nyilatkozat immár a nemzetközi jog és a nemzeti jogrendszerek szerves részévé vált, az ehhez vezető út megépült, csak meg kell tanulnunk járni rajta.

¹⁰¹ Ulp. D. 1, 1, 10 pr: Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi

¹⁰² Ulp. D. 1, 1, 1pr: Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat est autem a iustitia appellatum [...]

Irodalomjegyzék

Amartya Sen: A fejlődés mint szabadság, Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó

Dr. Barcsi Tamás: Az emberi méltóság filozófiája - PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011

Evadne Grant: Justice and Equality [Igazság és egyenlőség], In: Human Rights Law Review, Oxford University Press 2007/7. sz.

Garrett, Stephen A.: Models of Transitional Justice - A Comparative Analysis [Az átmeneti igazságszolgáltatás modelljei – Összehasonlító elemzés] In: International Studies Association Archive, 2000, Los Angeles

Hurst Hannum: The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law [Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának helye a nemzeti és nemzetközi jogban], In: 25 Ga. J. Int'l & Comp. L. 287, 1995

John Humphrey: The International Bill of Rights: Scope and Implementation [A jogok nemzetközi kódexe: hatály és végrehajtás], In: William and Mary Law Review, 1976/3. sz.

Joseph Raz: Emberi jogok megalapozás nélkül, In: Fundamentum 2009/1. sz.

Kardos Gábor: A nemzetközi emberi jog diszkrét bája, In: Fundamentum, 1998/4. sz.

Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László: Nemzetközi Jog Budapest, 2014, Complex

Kiss János: Vannak-e emberi jogaink? In: Beszélő számizdat, 1986/16. sz.

Kovács Péter: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei In: Iustum Aequum Salutare, 2009/2. sz.

Nir Eisikovits: Transitional Justice [Átmeneti igazságszolgáltatás], In: Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2009

Szabó Máté – Haraszti Margit Katalin: Az emberi jogok fejlődésének globális és európai fordulópontjain - 1809-1948-1989-2008-2009

Szilágyi-Gál Mihály: Hannah Arendt és Kertész Imre a gonosz banalitásáról, In: Beszélő, 2008/9. sz.

Ulrich Beck: Mi a globalizáció? Szeged, 2005, Belvedere Meridionale, Internetes hivatkozások

http://www.rubicon.hu/ma_files/2016_03_04.pdf

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_apartheid_del_afrikaban/

<http://www.un.org/en/sections/universal-declaration/drafters-universal-declaration-human-rights/index.html>

<https://hudoc.echr.coe.int/eng>

https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=iv-3&chapter=4&clang=en

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=en

<https://www.britannica.com/event/Plessy-v-Ferguson-1896>

<https://www.loc.gov/item/usrep163537/>

<https://www.sagu.edu/thoughthub/the-legal-cases-that-abolished-separate-but-equal-doctrine>